

Simon Lajos Zoltán

Vates operosus dierum

Anekdotikus-önéletrajzi jelenetek a *Fasti*ban

„Ovidiusnak elégtételt kell szolgáltatni, s erre már megtörténtek a döntő lépések” – írta az *Amores* és a *Fasti* fordítója, a kiváló iranista és klasszika-filológus, Gaál László 1962-ben.¹ Ne feledjük, a 20. század első felében még teljesen általános volt a költő kedvezőtlen megítélése. „Már nem is udvari, hanem szalon-költő” – írja Szerb Antal.² Nem sokkal kedvezőbb Babits Mihály ítélete sem. „Iskoláinknak még ma is kedves auktora”, jegyzi meg, s e kétes népszerűséget rögtön meg is magyarázza: „Vele megjelent a latin irodalomban is a könnyű rutin.” Annyit azonban megenged, és ez fontos észrevétel, hogy „Ovid nagy mesélő, s fantáziája s versbősége néha csakugyan magával ragad. Van egy félig-meddig latin tárgyú könyve is, a Naptár, ahol a római ünnepek adják az ürügyet a mesélgetésre.”³

Amikor Babits ezeket a sorokat írta, már készülöben volt Hermann Fränkel korszakalkotó monográfiája, mely 1945-ben jelent meg.⁴ E művel vette kezdetét Ovidius költészetének újraértékelése, s a 20. század második fele a kutatás soha nem látott fölvirágzását hozta. Ebből azonban a második legnagyobb terjedelmű mű, a *Fasti* egészen a legutóbbi időkig kimaradt. A vallástörténészek sohasem nélkülözhatték, s nem véletlen, hogy magyarul is egy kitűnő vallástörténeti sorozatban látott napvilágot.⁵ Irodalmilag azonban a *Fastit* a költő legrosszabb művének tartották. Maga Fränkel is azt írja, hogy a római ünnepek megverselése eleve kudarca ítélt vállalkozás volt. Mi több, a *Fastit* gyerekeknek szánt mesekönyvhöz (*book for children*) hasonlítja, mivel a szerző olyan történeteket akar elhitetni olvasóival, amelyekben ő maga már nem hisz. Sokat elárul, hogy a mű tárgyalásának mindössze tíz oldalt szentel. A 20. század egyik

1 Publius OVIDIUS Naso, *Amores / Szerelmek*, latinul és magyarul, fordította és a magyarázó jegyzeteket írta GAÁL László, Bp., Akadémiai, 1961.

2 SZERB Antal, *A világirodalom története I–III*, Bp., Révai, 1941, I, 111.

3 BABITS Mihály, *Az európai irodalom története*, Bp., Nyugat, 1934, 106.

4 Hermann FRÄNKEL, *Ovid: A Poet Between Two Worlds*, Berkeley, Los Angeles, University of California Press, 1945.

5 Publius OVIDIUS Naso, *Római Naptár / Fasti*, ford. GAÁL László, jegyz. és utószó: BOLLÓK János, Bp., Helikon, 1986. (Gaál László fordításának első kiadása: Publius OVIDIUS Naso, *Fasti / OVIDIUS Római Naptára*, latinul és magyarul, ford. GAÁL László, bev. BORZSÁK István, Bp., Akadémiai, 1951.)

legnagyobb ókortörténésze, Sir Ronald Syme pedig a rá jellemző lakonikussággal nyilatkozott a *Fastiról*: „Not a good idea.”⁶

Ehhez képest az 1990-es évek a *Fasti*-kutatás valóságos forradalmát hozták. Fölöttébb jellemző, hogy 1990 óta az egyes énekekhez írott új kommentárkötetek és tanulmányok mellett föltűnően nagyszámú önálló monográfia látott napvilágot.⁷ Ez a fordulat korántsem véletlenszerű, látványosan egybeesik a posztstrukturalista irányzatok térhódításával. Némileg paradox, hogy a fölfokozott érdeklődést jórészt a mű azon tulajdonságai váltották ki, amelyek korábban inkább elmarasztalást szültek. A *Fasti* befejezetlensége, többszólamúsága, az elbeszélések töredezettsége, a múlthoz való viszony problematikussága eszményi terepül kínálkozik a posztmodern irodalomelmélet téziseinek alkalmazására. Ez azonban némelykor egyoldalú, nemegyszer pedig erőszakolt értelmezésekhez vezetett, mivel a *Fastit* mindenáron a mű politikai vonatkozásai felől kívánták megközelíteni. Ez a szemlélet a *Fasti*ban vagy olyan művet lát, amely politikai nyomásra, behódolásként, de a költő jobb meggyőződése ellenére keletkezett, vagy ellenkezőleg, olyan „szubverzív” műként próbálja értelmezni, mely burkoltan ugyan, de az augustusi rezsimet, mi több, magát a hagyományos római értékrendet kérdőjelezné meg. E nézet hívei szerint Ovidius azért, hogy egy-egy ünnephez többféle alternatív eredetmagyarázatot, *aitiont* fűz, az augustusi vallásreform uniformizáló törekvéseinek állana ellen. Rengeteg munkát öltek bele olyan rejtett célzások, allúziók, intertextuális „nyomok” föltárásába, amelyek egy adott, a fölszínen komoly hangvételű elbeszélés elhíttelenítését, ironizálását szolgálnák. Joggal figyelmeztetett azonban Ovidius egyik legjobb ismerője arra, hogy e finoman elbújtatott allúziók jó része csak azok fejében létezik, akik kedves költőjüket mindenáron és elsősorban az augustusi rezsim elszánt ellenfelének kívánják látni.⁸ Az utóbbi évtizedek *Fasti*-divatja

6 „It was long after the decisive and emotional years (Actium and its aftermath) that Ovid thought of composing his *Fasti*. Not a good idea. The *Metamorphoses* accorded with his talents.” Ronald SYME, *History in Ovid*, Oxford, Clarendon Press, 1978, 105.

7 John F. MILLER, *Ovid's Elegiac Festivals: Studies in the Fasti*, Frankfurt am Main, New York, Peter Lang Publishing Incorporated, 1991; Geraldine HERBERT-BROWN, *Ovid and the Fasti: An Historical Study*, Oxford, Clarendon Press, 1994; Alessandro BARCHIESI, *Il poeta e il principe: Ovidio e il discorso augusteo*, Roma, Laterza, 1994; Carole E. NEWLANDS, *Playing with Time: Ovid and the Fasti*, Ithaca-London, Cornell University Press, 1996; Johanna LOEHR, *Ovids Mehrfacherklärungen in der Tradition aitiologischen Dichtens*, Stuttgart, Walter de Gruyter GmbH & Co, 1996; Hugh C. PARKER, *Greek Gods in Italy in Ovid's Fasti: a Greater Greece*, Lampeter, E. Mellen Press, 1997; Elena MERLI, *Arma canant alii: Materia epica e narrazione elegiaca nei Fasti di Ovidio*, Firenze, Università degli Studi, 2000; Francesca PRESCENDI, *Frühzeit und Gegenwart: Eine Studie zur Auffassung und Gestaltung der Vergangenheit in Ovids Fastorum Libri*, Frankfurt am Main, Peter Lang GmbH, 2000; Emma GEE, *Ovid, Aratus and Augustus*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000; Paul MURGATROYD, *Mythical and legendary narrative in Ovid's Fasti*, Leiden, Brill, 2005; Molly PASCO-PRANGER, *Founding the Year: Ovid's Fasti and the Poetics of the Roman Calendar*, Leiden, Brill, 2006; Richard Jackson KING, *Desiring Rome: Male Subjectivity and Reading Ovid's Fasti*, Columbus, Ohio State University Press, 2006; Mario LABATE, *Passato remoto: Età mitiche e identità augustea in Ovidio*, Pisa, Fabrizio Serra, 2010; Sarah E. WAHLBERG, *Ovid's Fasti and the Tradition of Callimachus' Aetia in Rome*, Chicago, Proquest, Umi Dissertation Publishing, 2011; Angela FRITSEN, *Antiquarian Voices: The Roman Academy and the Commentary Tradition on Ovid's Fasti*, Columbus, Ohio State University Press, 2015; Angeline CHIU, *Ovid's Women of the Year: Narratives of Roman Identity in the Fasti*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 2016.

8 “Some of the text's ambiguous potential no doubt springs from the heart, expressing the poet's discomfort with aspects of what he had set out to celebrate: some critical implications may have been written into his text by the

tehát csak részben jelentett elégtételt e sokáig méltatlanul elhanyagolt műnek. Mert jóllehet a *Fasti* számos, korábban figyelmen kívül hagyott művészi értékét is fölszínre hozta, az említett, nem ritkán mesterkéltnél vagy egyenesen erőszakolt interpretációk Ovidius elbeszélő művészetének és költői világképeinek számos jellemzőjét nemhogy megvilágítanák, hanem sokkal inkább elfödik.⁹

Ezt a jelen tanulmányban néhány olyan példán mutatjuk be, melyeket a mára könyvtárnnyira duzzadt szakirodalom meglehetősen elhanyagol. A *Fasti*ban számos, önmagában is kerek történetet talál, melyben maga a költő is szereplőként tűnik föl. Míg ugyanis a tanköltemény bevett alaphelyzete a mester–tanítvány viszony, elég itt Hésiodosra vagy Lucretiusra utalni, a Kallimachos megteremtette elégikus tanköltemény ezt a viszonyt visszajára fordítja.¹⁰ Itt maga az elbeszélő is folytonosan tanul, fáradságos kutatómunkával nyomoz a különféle ünnepek, rítusok, szokások, szent helyek vitatott vagy feledésbe merült eredete után. Ovidius is *vates operosus dierum*,¹¹ az ünnepnapok fáradhatatlan költője, aki minden alkalmat megragadva, mondhatni úton-útfélen szedegeti össze ismereteit.

Szép példája ennek a Vestalia ünnepéhez kapcsolódó történet (6, 394–416.). Ovidius a Forum Boarium és a Forum Romanum között elterülő Velabrum völgyében, a Via Nován sétál hazafelé, amikor is az utcán egy mezítláb siető matrónára lesz figyelmes. A szokatlan látvány olyannyira megdöbbeneti, hogy útját félbeszakítva bámul utána. Észreveszi ezt egy közelben üldögélő anyóka, és alkalmat látva egy kis tereferére, tüstént megszólítja, telepedjen csak le mellé, majd ő elmondja az okát, hogy Vesta ünnepén miért járnak errefelé mezítláb az asszonyok:

Forte reuertebat festis Vestalibus illa
 quae Noua Romano nunc Via iuncta foro est:
huc pede matronam nudo descendere uidi
 obstupui tacitus sustinuique gradum.

poet in embittered exile. But others may exist only for those who in their distaste for Augustan autocracy look for dissidence in the poet they admire, so that they can continue to respect him.” *Ovid: Fasti, Book IV*, ed. Elaine FANTHAM, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, 42. Lásd még a szerző áttekintő tanulmányát: *Recent Readings of Ovid's Fasti*, *Classical Philology*, 1995/4, 367–378. Módszertani szempontból rendkívül tanulságos Joseph FARREL recenziója: *Review of Geraldine Herbert-Brown: Ovid and the Fasti: An Historical Study*, *American Journal of Philology*, 1997/4, 641–644.

9 Lásd erről korábbi tanulmányunkat: *Ovidius, Romulus és a gyanakvó értelmezők*, *Studia Litteraria*, 2015/1–2, 67–83.

10 A témához máig alapvető Walter WIMMEL, *Kallimachos in Rom: Die Nachfolge seines apologetischen Dichtens in der Augusteerzeit*, Wiesbaden, F. Steiner, 1960. Ld. még John F. MILLER, *Callimachus and the Augustan Aetiological Elegy = Sprache und Literatur: Literatur der augusteischen Zeit: Allgemeines, einzelne Autoren*, Hrsg./ed. Wolfgang HAASE, Berlin, New York, Walter de Gruyter & Co, 1982 (Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, 30. 1), 371–417; Byron HARRIES, *Causation and the Authority of the Poet in Ovid's Fasti*, *Classical Quarterly*, 1989/1, 164–185; újabban Heather VAN TRESS, *Allusion in the Poetry of Callimachus and the Metamorphoses of Ovid*, Leiden, Brill, 2004; Richard HUNTER, *The Shadow of Callimachus: Studies in the Reception of Hellenistic Poetry at Rome*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006; Sarah E. WAHLBERG, *Ovid's Fasti and the Tradition of Callimachus' Aetia in Rome*, Chicago, Proquest, Umi Dissertation Publishing, 2011; ill. Benjamin ACOSTA-HUGHES, Susan A. STEPHENS, *Callimachus in Context: From Plato to the Augustan Poets*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012.

11 *Fasti*, 1, 101; 3, 177. A tanköltemény poétikájához lásd Katharina VOLK, *The Poetics of Latin Didactic: Lucretius, Vergil, Ovid, Manilius*, Oxford, Oxford University Press, 2002. A *Fasti*hoz Steven J. GREEN, *Docens poeta: Development of the Interviewer's Skills in Ovid's Fasti*, *Latomus*, 2001/3, 603–612; Molly PASCO-PRANGER, *Vates operosus: Vatic Poetics and Antiquarianism in Ovid's Fasti*, *Classical World*, 1999–2000/6, 275–291.

Sensit anus uicina loci, iussumque sedere
alloquitur, quatiens uoce tremente caput:
(6, 395–400)¹²

A kimerítő magyarázat után az elbeszélést a költő szeretetteljes búcsúzkodása zárja:

Reddiderat causam. 'Valeas, anus optima' dixi;
'quod superest aevi molle sit omne tui.'
(6, 415–416)¹³

Ez a kis történet jól megvilágítja Ovidius elbeszélő művészetének egyik leghatásosabb technikáját, a hirtelen, éles hangnembváltást. Az önéletrajzi anekdotát közvetlenül megelőző, jóval hosszabb elbeszélés (6, 349–394) ugyanis epikus hangütésű: a gallok betörését és a Capitolium ostromát beszéli el. A rómaiak végső kétségbeesésükben maradék gabonájukból kenyereket sütnek, s ezeket hajigálják a gallusokra, hogy azt a látszatot keltsék, bővében vannak az élelemnek. Ezt azonban Vesta isteni sugallatára cselekszik, a cselet pedig maga Iuppiter ötli ki, miután az aggódó Mars kérésére, eposzba illően összehívja az istenek tanácsát. A csak Ovidiusnál fennmaradt hagyomány szerint ekkor épült a pékeket védelmező Iuppiter Pistor oltára, s ezzel zárul az epikus-történelmi elbeszélés is.¹⁴

Rögtön a következő sorban, bármiféle átvezetés nélkül következik maga az önéletrajzi történet. Mindjárt a fölütés megadja az elbeszélés epikus hangnemet fölvaltó, személyes-anekdotikus alaphangját. Jegyezzük meg, e rövid történetek valóságos tárházát nyújtják Ovidius egy másik jellemző eljárásának, a rendkívül tömör, párszavas helyzetleírásnak, mely elbeszéléseinek filmszerűen pergő hatást ad, s mely a fordításokban nehezen adható vissza. Ovidius jellemfestő retorikai remeklése az is, hogy a reszketeg hangú anyóka mindössze hét disztichont elfoglaló meséje a vénasszonyos bőbeszédűség hatását kelti. Az általa előadott eredetmonda ugyanis egyszerű: a Velabrum helyén valamikor szittyós, kákás láp terült el, ahol saruban járni nem volt tanácsos. A beszéd további része ezt a motívumot variálja festői képek sorozatában. A bensőséges hangulatú kerettörténet így nem kevésbé hangulatos, az ősidők romlatlan életét megidéző tájleírást foglal magában. A mocsár végül kiszáradt, de a mezítláb való járás szokása fennmaradt. Ehhez igazodik az anyóka népies szövegtétele is: szerinte az évszakok változását irányító Vertumnus isten neve nem az *annus*, 'év', hanem az *amnis* 'folyó' főnévből vezethető le, s azt jelenti, 'folyót elfordító':

Hoc, ubi nunc fora sunt, udae tenuere paludes
amne redundatis fossa madebat aquis.

12 „Éppen az Új-úton, hol ez átmege a Római-térbe, / jöttem vissza a nagy vestai ünnep után. / S íme, mezítláb jött le az úton egy asszony előttem. / Csendbe megálltam, olyan meglepetésszerű volt. / Látja a szomszédból egy anyóka. Leültet azonnal, / s míg feje, hangja remeg, mondja a régi regét...” A *Fasti* szövegét itt és a továbbiakban Gaál László fordításában közlöm.

13 „Így magyaráz. Köszönöm neki: »Ég veled, édes anyókám! / Éltedből ami még hátravan, áldva legyen!«”

14 Iuppiter Pistor történetéhez ld. Gareth WILLIAMS, *Vocal Variations and Narrative Complexity in Ovid's Vestalia: Fasti 6.249–468*, *Ramus*, 1991/2, 183–204; Emma GEE, *Parva Figura Poli: Ovid's Vestalia (Fasti 6.249–468) and the Phaenomena of Aratus*, *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 1997, 21–40.

Curtius ille lacus, siccus qui sustinet aras
 nunc solida est tellus, sed lacus ante fuit;
 qua Velabra solent in Circum ducere pompas,
 nil praeter salices cassaue canna fuit:
 saepe suburbanas rediens conuiuia per undas
 cantat et ad nautas ebria uerba iacit.
 Nondum conueniens diuersis iste figuris
 nomen ab auerso ceperat amne deus.
 Hic quoque lucus erat iuncis et harundine densus
 et pede uelato non adeunda palus.
 Stagna recesserunt et aquas sua ripa coercet,
 siccaue nunc tellus: mos tamen ille manet.
 (6, 401–414)¹⁵

Vannak olyan, a posztmodern ismeretelméleti válságot az ókorba visszavetítő szakírók, akik ezt a jelenetet parodisztikusnak értelmezik. Eszerint az ősi szokások után kutató költő alkalmi informátorai teljesen megbízhatatlanok, maga az adatgyűjtő pedig annyira inkompetens, hogy minden általuk előadott mesének fönntartások nélkül hitelt ad. Az anekdotikus kis történettel tehát a rómaiak közmondásos hagyománytisztelőének kívánna Ovidius görbe tükröt tartani.¹⁶

Ez az értelmezés azonban, amennyire szellemes, annyira mesterkélt és tendenciózus. A Velabrum helyén egykor valóban mocsár volt, ennek megfelelően magát a helynevet a kor régiségtudósai is a *veho* ('szállít') vagy a *velum* ('vitorla') szóból vezették le.¹⁷ Vertumnus isten nevének népetimológiás magyarázata (*ab auerso amne*) szintén elfogadott volt, olvasható az aitiologikus elégia másik mesterénél, az önmagát római Kallimachosnak nevező Propertiusnál is.¹⁸ Ovidius adatközlőjét tehát aligha lehet megbízhatatlannak tekinteni, hiszen szófejtései összhangban vannak egyéb korabeli forrásokkal. Említett monográfiájában Newlands azzal érvel, hogy Propertius Vertumnus-elégiájában maga az isten cáfolja a régebbi etimológiákat, s magyarázza el, hogy a *uerto* ('fordít') ige arra utal, milyen könnyen képes alakját változtatni. Ez azonban meglehetősen gyöngye érv, hiszen Vertumnus

15 Itt, hol a tér terül el, régen vízjárta mocsár volt. / Gödrei megteltek vadvizek árjaival. / Curtiusé ez a tó. Száraz most rajta az oltár. / Hol víz volt azelőtt, mostan a földje szilárd! / Még Velabrumot is, hol a cirkuszi körmenet átmegy, / csak füzes és nádas lepte be, semmi egyéb. / Sokszor a város alatt vízen jött vissza a vendég, / részegen énekel és szid valamennyi hajóst. / Vízfordítónak nem hívták akkor az istent, / bár sok alakjában megfelelő neve volt. / Volt itt egy berek is, tele szittyóval, tele náddal – / lép, amelyen saruval jární dehogly lehetett. / Felszikkadt a mocsár, partok közt ömlik a víz most, / száraz a föld, de ma is fennvan a régi szokás.

16 "Most of the Ovidian narrator's human informants are in fact old – «antiquated old men» he calls them at one point (2. 584). Such a situation is familiar enough to field workers today studying oral tradition, yet Ovid's informants are sometimes clearly unreliable. The narrator's uncritical acceptance of the information they provide puts to comic use the Roman reverence for the past." Carole NEWLANDS, *Playing with Time: Ovid and the Fasti*, Ithaca-London, Cornell University Press, 1995, 67.

17 Így M. Terentius Varro: *velabrum a vehendo*, *De lingua Latina* 5, 43. A kérdéshez lásd Franz BÖMER részletes kommentárját: *P. Ovidius Naso: Die Fasten*, herausgegeben, übersetzt und kommentiert von F. BÖMER, Heidelberg, Universitätsverlag Winter GmbH, 1958, II, 366.

18 Vertumnus verso dicor ab amne deus (4, 2, 10).

közkeletüként utal az *amnis* ('folyó'), illetve az *annus* ('év') szavakból való magyarázatokra. Másrészt ezt a gondolatmenetet követve könnyen arra juthatnánk, hogy Propertius, aki a Velabrum nevet a *velum* szóból eredezteti, költőelődjét, Tibullust kívánná hiteltelenné tenni, aki a *veho* igéből való származtatást fogadta el.¹⁹ Vertumnus szobra a Velabrum mellett, a Vicus Tuscuson állt, valószínű tehát, hogy a helybeliek e régi népetimológiát megőrizték. A mezítláb járás pontos eredetéről pedig a modern vallástörténeti kutatás is csak találgatásokba bocsátkozhat, mivel e szokásról éppenséggel a *Fasti* az egyetlen forrásunk. Elképzelhető, hogy az anyafölddel való közvetlen érintkezés összefüggésben állhatott a matrónák termékenységének elősegítésével,²⁰ de már F. Bömer figyelmeztetett arra, hogy tévedés volna a szokást egyetlen okra visszavezetni.²¹ Eredete homályos lehetett már a

19 Vö. Tibullus, 2, 5, 36; Propertius, 4, 9, 6.

20 R. Joy LITTLEWOOD, *A Commentary on Ovid: Fasti Book VI*, Oxford, Oxford University Press, 2006, 123.

21 BÖMER, i. m. 366.

korabeli rómaiaknak is, az anyóka tehát valószínűleg itt is a népies magyarázattal szolgál. A különös szokás bemutatása azonban, miként R. J. Littlewood hangsúlyozza, kitűnő alkalmat teremt az ősi, civilizáció előtti Latium földidézésére, s ezáltal a soványka és száraz régiségtani tudnivalók színes leírással való megelevenítésére.²² A Róma alapítása előtti táj, a Velabrum és a Lacus Curtius leírása az Augustus-kori irodalom gyakori témája, alkalom nyílik tehát a költői versengésre is, idézzük itt Tibullus elégiáját:

At qua Velabri regio patet, ire solebat
exiguus pulsa per uada linter aqua.
Illac saepe gregis diti placitura magistro
ad iuuenem festa est uecta puella die,
cum qua fecundi redierunt munera ruris,
caseus et niueae candidus agnus ouis.
(2, 5, 33–38)²³

Hasonló önéletrajzi kerettörténetet használ Ovidius az április 25-re eső, a gabonarozsda istennőjét kiengesztelő Robigalia ünnepének leírására is. A költő éppen szabin földről, a szőlőhegyeiről híres Nomentumból érkezik haza, ahol, mint korábban Atticusnak, később Senecának és Martialisnak, föltehetőleg neki is villája volt. A Porta Collinán Rómába lépve útját hófehér togába öltözött férfiak tömege keresztezi. A pap vezetésével éppen Robigo ősi ligetébe vonulnak. Ovidius rögtön csatlakozik a menethez, hogy a rítusról minél többet megtudjon:

Hac mihi Nomento Romam cum luce redirem,
obstitit in media candida turba uia:
flamen in antiquae lucum Robiginis ibat,
exta canis flammis, exta daturus ouis.
Protinus accessi, ritus ne nescius essem;
edidit haec flamen uerba, Quirine, tuus.
(4, 905–910)²⁴

A hosszú ima után, az áldozat bemutatásánál már a pap közvetlen közelébe furakodik, aki türelmesen válaszolgat a költő kérdéseire. Ez újabb cáfolata annak, hogy *Fasti*ban megszólaltatott adatközlők megbízhatatlanok volnának, hiszen itt az egyik legfőbb papi méltóság, a *flamen Quirinalis* magyarázza el az áldozatot. Ám a szakszerű magyarázatokat és a nagyrészt hitelesnek elfogadható

22 “the poet overlays antiquarian information with literary topoi such as his picture of the flooded Velabrum, and transforms a dry piece of information into a lively anecdotal narrative.” LITTLEWOOD, i. m., 123.

23 „S ott, hol a Velabrum fekszik, hajdan kicsi sajka / járt, evezőjével szelve mocsári vizet. / Ott vezetett ünnepnap az ifjúhoz, hogy a gazdag pásztor tetszését vágyta kivívni a lány, / s dús rónák adományai jöttek vissza a lánnyal, / sajt s ragyogó gyapjú tiszta fehér barika.” (Kálnoky László ford.)

24 „Egykoron én e napon Nomentumból hazajöttem, / s tisztaruhás tömeg állt szemben az út közepén. / Egy főpap lépett ős Robigo ligetébe, / hogy kutya- és juh-zsigert vessen a lángja közé. / Gyorsan eléje megyek, hogy a szer-tartást kitanuljam. / S ekkor a főpapod így ejti, Quirinus, a szót.”

imaszöveget²⁵ Ovidius itt is erős érzelmi töltésű képekkel tette színesebbé. Az imádság utolsó részében ugyanis azért fohászkodnak, hogy a rozsdá kímélje a gabonát, támadja meg helyette a fegyvereket, azoknak immár úgysem lehet hasznát venni:

Vtilius gladios et tela nocentia carpes:
nil opus est illis; otia mundus agit.
Sarcula nunc durusque bidens et uomer aduncus,
ruris opes, niteant; inquinat arma situs,
conatusque aliquis uagina ducere ferrum
astrictum longa sentiat esse mora.
At tu ne uiola Cererem, semperque colonus
absenti possit soluere uota tibi.
(4, 925–932)²⁶

A fegyvereket pusztító rozsdá a polgárháborúk utáni költészet gyakori motívuma, egyik legszebb költői megfogalmazását ismét csak Tibullusnál találjuk:

Interea Pax arua colat. Pax candida primum
duxit araturos sub iuga curua boues,
Pax aluit uites et sucos condidit uuae,
funderet ut nato testa paterna merum:
Pace bidens uomerque nitent, at tristia duri
militis in tenebris occupat arma situs.
(1, 10, 47–50)²⁷

Megfigyelhető, hogy minél szárazabb maga a tárgy, Ovidius annál személyesebbé teszi a keret-történetet. Ilyen a házasságkötésre alkalmas időszakok tárgyalása a 6. énekben, melyet tizenhat soros, tömörségében is mozgalmas és eleven, önállóan is megálló, s önéletrajzi jelenetezése által különösen érzelmes történeté formál. A költő ezúttal örömapaként tűnik föl, aki egyetlen imádottnő lányát, Perillát készül férjhez adni:

25 „Al di là della forma poetica nonché di immagini e tematiche palesemente care alla propaganda augustea (non di rado esaltate dai vari commentatori a scapito del valore religioso del passo), si tratta, indubbiamente, di una preghiera in piena regola...” Alessandro LOCCHI, *Flamen in antiquae lucum Robiginis ibat* (*Ov. Fast. IV 907*), *Un antico culto alle porte di Roma*, MUQOS, Rivista di Storia delle Religioni, 11 (2003), 145–159. Locchi amellet is meggyőzően érvel, hogy (számos kutató véleményével szemben) a helyszín leírása is hiteles. *Uo.*, 156–157.

26 „Jobb, ha az öldöklő nyilakat, meg a kardot emészted. / Nincs rájuk szükség: béke uralkodik itt. / Most a paraszt szerszám csillogjon, a jó kapa, ásó, / görbe ekék! Szennyed lepje a fegyvereket! / És ha hüvelyből kardot akarna kihúzni az ember, / hadd vegye észre, minő rozsdá kötötte meg azt. / Ámde Cerest te ne bánts! Szivesen meghozza a gazda / távollétedben néked az áldozatot!”

27 „Béke mivelje a földet – aratni tulokra először / hőszinü Béke rakott görbe, nehézkes igát. / Béke növelt venyigét s rejtette a fürt aromáját / korsóban fiunak örzeni apja borát. / Béke-időn kapa és ekevas tündöklök, a harcos / rozsdált fegyvere mind sutba, sötétbe kerül.” (Kardos László ford.)

Est mihi, sitque, precor, nostris diuturnior annis,
 filia, qua felix sospite semper ero.
 Hanc ego cum uellem genero dare, tempora taedis
 apta requirebam, quaeque cauenda forent.
 Primaque pars huius thalamis aliena reperta est;
 nam mihi sic coniunx sancta Dialis ait ...
 (6, 227–230)²⁸

A kedvező időszak kiválasztásához a legfőbb tekintélyt, Iuppiter papjának feleségét keresi föl. A *flaminica Dialis* személye biztosította ugyanis Róma termékenységet és virágzását. Ennek megfelelően már öltözékével is lenyűgöző benyomást keltett: a menyasszonyok lángszínű fátylát, a *flammeumot* viselte, hajában pedig a termékenységet jelképező gránátalmafa ágát. A papnő nyájasan figyelmezteti az aggódó apát, hogy június idusa előtt, míg Vesta szentélyét rituálisan ki nem takarítják, semmiképpen ne tartsák meg az esküvőt. Addig őt magát is tilalmak kötik, nem fésülködhetnek, nem vághatja le a körmeit, mi több, még házaseletet sem élhet. Ovidiusnak is azt tanácsolja, hogy ne sürgesse az esküvőt. Majd ha szent tűz a megtisztított szentélyben lángol, akkor lesz kedvező idő a házasságkötésre.

Fölöttébb jellemző, hogy az egyik legszebben kidolgozott önéletrajzi történet egy különösen obskúrus, megint csak egyedül a *Fastibus* említett szokás magyarázatához kapcsolódik. A Ceres tiszteletére április 19-én rendezett cirkuszi játékok része volt egy sajtáságos róka-futtatás, amikor is az állatok hátára égő fáklyákat kötöznek, s úgy engedik őket szabadon. A rövid bevezetés után Ovidius a már megfigyelt hirtelen váltással arról kezd mesélni, hogy amikor szülővárosába, Sulmóba utazik, félúton Carseoliban, egy régi barátjánál szokott megszállni. Az első disztichon Carseolit, a második Sulmót jellemzi, két miniatűr tájképet állítva egymás mellé; e leírások szépségét a legjobb műfordítás is csak nagyon haloványan érzékeltetheti:

Frigida Carseolis nec oliuis apta ferendis
 terra, sed ad segetes ingeniosus ager;
 hac ego Paelignos, natalia rura, petebam,
 parua, sed assiduis obuia semper aquis.
 Hospitis antiqui solitas intrauimus aedes;
 dempserat emeritis iam iuga Phoebus equis.
 (4, 683–688)²⁹

A régi barát, aki a velabrumi anyókához hasonlóan szerfölött bőbeszédű, elmesél a megfáradt költőnek egy helyi mondát, mely éppen a rejtélyes róka-futtatás eredetét világítja meg. Egy carseoli kisfiú

28 „Van nekem egy lányom. Hosszabb legyen élte enyémmé! / Úgy leszek én boldog, hogyha nem éri baj őt. / Férjhezadása előtt, mikor arról dönteni kellett, / hogy mely nap nem jó, s mely nap a megfelelő, / azt mondták akkor, hogy június Idusa múltán / jó a leánynak is és jó a legénynek a nap. / Ámde a hó első fele még nem kedvez a násznak, / mert ezt mondta a pap szent felesége nekem ...”

29 „Carseoliban a föld hideg: ott nem zöldül olajfa, / ám nagyon alkalmas búzavetésre a föld. / Erre megyek mindig paelignus földre, hazámba, / mely kicsi föld, de a víz öntözi szüntelenül. / Régi barátomnak szoktam megszállni lakában, / elfáradt lovait hogyha kifogta a Nap.”

egyszer elkapott egy baromfira rájáró rókát a vízparti füzesben. Dühében szénacsomóba csavarta és fölgyújtotta. A kétségbeesett róka azonban a lábán álló gabonába menekült, s amerre csak futott, tűzbe borította. A népies történet mögött egyes föltételezések szerint ismét csak a gabonarozsdat kiűző mágikus szertartás állhat: a *flamen Quirinalis* is vörös kutyát áldoz Robigo szentélyében.³⁰ A Ceres-ünnepségeknek ez a nem túl jelentékeny mozzanata – Babits találó megfogalmazásával – ismét kiváló ürügyet teremt a mesélgetésre. A carseoli öreg barát kereken húsz soros elbeszélése ugyanis a falusi család életének olyan meghitt és realiztikus rajzát adja, mely Philemon és Baucis történetével is fölveszi a versenyt:

‘Hoc’ ait ‘in campo’ (campumque ostendit) ‘habebat
 rus breue cum duro parca colona uiro.
 Ille suam peragebat humum, siue usus aratri,
 seu curuae falcis, siue bidentis erat;
 haec modo uerrebant stantem tibicine uillam,
 nunc matris plumis oua fouenda dabat,
 aut uirides maluas aut fungos colligit albos
 aut humilem grato calfacit igne focum ...
 (4, 691–698)³¹

Az Augustust magasztaló betétek kétségtelessé teszik, Ovidius a *Fasti* megírásával bizonyítani kívánta, hogy a sokszor provokatív hangvételű költemények hosszú sora után megtért a *princeps* politikáját támogató költők sorába – még ha ez a megtérés felemás volt is.³² Az önéletrajzi történetek azonban azt is világossá teszik, korántsem csak a politikai kényszer ösztönözte arra, hogy a

30 Az elbeszélés vallástörténeti háttéréhez lásd Danielle PORTE, *L'étiologie religieuse dans les Fastes d'Ovide*, Paris, Les Belles Lettres, 1985, 150–163.

31 „Egyszer a tájra mutatva beszélt: Itt élt kicsi földjén / egy takarékos anyó s egyszerű férje vele. / Ez dolgozta kicsiny szántóját, hogyha ekére, / vagy ha kapára került s görbe kaszára a sor. / Oszlopokon nyugvó kis házát az kisöpörte, / majd meg a kotlónak rakta alá a tojást. / Most zöld mályvát szed s gombát gyűjt, tiszta fehéret, / majd tüzet éleszt és tűzhelye átmelegül.”

32 A témához lásd Molly PASCO-PRANGER, *Founding the Year: Ovid's Fasti and the Poetics of the Roman Calendar*, Leiden, Brill, 2006, különösen a 4. fejezetet: *Quoscumque sacris addidit ille dies... The Julio-Claudian Holidays*, 174–216. A *Fasti* költőjének helyzetét frappánsan jellemzi Bollók János: „A költő hiába ígért mást az elején, az olvasónak mindvégig az marad a benyomása, hogy valójában csak egyetlen célja volt: megcsillogtatni sokoldalú költői tehetségét; megmutatni, hányféle stílusban, hányféle hangszerezésben tud az elégikus versmérték keretein belül alkotni; milyen sokféle fortélyát ismeri a rétorikának; milyen sziporkázóan szellemesen tudja az egyes részek közötti átmeneteket megoldani. A sok erotikus betét olvastán pedig meggyőződhet róla, hogy »a gyöngéd szerelmek dalnoka« nem tudta megtagadni hajdani önmagát. Az erotikának ez, a műben tapasztalható, funkció nélküli túlburjánzása, kétségkívül nem illik a tárgyhoz, és zavaró. Holott Ovidius talán mégsem ezt akarta. Szándéka (és érdeke) szerint ezzel a munkájával Augustus vallásreformját akarta szolgálni, s mint a princeps és annak családját magasztaló betétek megszapordása mutatja, végre megtérni az udvarhú költők sorába – csak hogy képtelen volt rá. Száműzetésében talán ő maga is rájött a választott tárgy és a saját egyénisége között feszülő ellentmondásra, s a külső körülményeken kívül ez is szerepet játszhatott abban, hogy felhagyott félkész műve folytatásával.” *Ovidius és a Római naptár* = Publius OVIDIUS Naso, *Római Naptár / Fasti*, 253, = *Philologia nostra: Bollók János összegyűjtött tanulmányai*, szerk. MÉSZÁROS TAMÁS, Bp., ELTE Eötvös József Collegium, 2013, 185.

Metamorphoses utolsó könyveivel párhuzamosan belefogjon másik nagy művébe. Legalább annyira vonzották a műfajban rejlő költői lehetőségek is.³³ Erre utal, hogy már az *Amores*ben is találunk olyan elégiát, amely mind tárgyában, mind elbeszélő technikájában megelőlegezi az említett történeteket, olyannyira, hogy a *Fastiba* szinte változtatás nélkül átemelhető volna. A 3. könyv 13. darabjában Ovidius a feleségét kíséri el annak szülővárosába, az egykor Camillus által meghódított, gyümölcstermő Faleriibe. A városba érve megpillantják Iuno papnőit, akik az istennő ünnepén áldozatra készülődnek, rögtön fölkelte a költő szenvedélyes érdeklődését. Noha a szent ligethez meredek hegyi kaptató vezet, a szertartás megismerése bőséges jutalom a fáradságért:

Cum mihi pomiferis coniunx foret orta Faliscis,
moenia contigimus uicta, Camille, tibi.
Casta sacerdotis Iunoni festa parabant
et celebres ludos indigenamque bouem.
Grande morae pretium ritus cognoscere, quamuis
difficilis cliuis huc uia praebet iter.
(3, 13, 1–6)³⁴

Az egész, harminchat soros elégiát a Iuno-ünnep pompázatos leírása tölti ki. Mivel pedig Iuno a házasság védelmezője, a gyűjtemény végére helyezett költemény mintegy ellenképe az *amator* és a *puella* kötetlen kapcsolatán alapuló elégikus alaphelyzetnek.³⁵

Túlzás tehát azt állítani, hogy Ovidius, miként az augustusi propaganda múltidéző szólamaira, úgy az ősi római hagyományokra is csak ironikus távolságtartással lett volna képes tekinteni. Éppen ellenkezőleg, érezhető lelkesedéssel kalauzol bennünket a korabeli Itália szent helyeinek és ünnepeinek számunkra már szinte fölfoghatatlanul színes és szövevényes világában. Gyakran leírták, hogy Ovidius ahhoz a nemzedékhez tartozott, amely már nem élte át a polgárháborút, és Augustus restaurációs törekvéseinek számos jelenségét végtelenül képmutatónak érezte. Találunk azonban a *Fastiban* olyan önéletrajzi történetet is, amely éppen ezt a generációs szakadékot jeleníti meg drámai erővel. A kereken tízsoros, mesterien sűrített elbeszélés április 6-án, a thapsosi csata évfordulóján játszódik. Ovidius a lovagrendűeknek fönntartott első sorokban foglal helyet, hogy megtekintse a látványosságokat, amikor a mellette ülő veterán katona megszólítja:

Tertia lux (memini) ludis erat, ac mihi quidam
spectanti senior continuusque loco
'Haec' ait 'illa dies, Libycis qua Caesar in oris

33 A *Metamorphoses* római témájú elbeszéléseihez ld. Thomas COLE, *Ovidius Mythistoricus: Legendary Time in the Metamorphoses*, Frankfurt am Main, Peter Lang GmbH, 2008.

34 „Nőm születési helyére megyünk, kertés Faleriibe, / merre Camillus olyan nagy diadalt aratott. / Készülnek Iuno papnői nagy ünnepet ülni / versenyjátékkal, s vágva faliszka tehenet. / Érdemes ily szent szertartást szemlélni közleről, / bár menedékes az út, és odajutni nehéz.”

35 Niklas HOLZBERG, *Die römische Liebeslegie: Eine Einführung*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2001, 138. Az elégia részletes elemzéséhez lásd Barbara WEINLICH, *Ovids Amores: Gedichtfolge und Handlungsablauf*, Stuttgart, Leipzig, Teubner, 1999, 252–257.

perfidam magnanimi contudit arma Iubae.
 Dux mihi Caesar erat, sub quo meruisse tribunus
 glorior: officio praefuit ille meo.
 Hanc ego militia sedem, tu pace parasti,
 inter bis quinos usus honore uiros.
 Plura locuturi subito seducimur imbre:
 pendula caelestes Libra mouebat aquas.
 (4, 377–386)³⁶

A fél évszázaddal korábban megvívott csata túlélője kíméletlen önérettel emlékezteti a költőt, hogy azon új nemzedékhez tartozik, mely az augustusi békét gondtalanul élvezheti, ám ennek áráról, a polgárháború vérgőzös éveiről már elképzelése sem lehet. Még több dologról is szeretnénk volna beszélgetni (*plura locuturi*), mondja Ovidius. Lett is volna miről, hiszen a thapsosi csatában Caesar nem elsősorban Juba numida királyt győzte le. Juba csak szövetségese volt Pompeius maradék híveinek, és a vesztes csata hírére követett el öngyilkosságot az Utica védelmével megbízott Cato. Diadalmenetet azonban csak a barbár ellenség fölötti győzelemért tarthatott a győző. Vajon miként mesélte volna el Caesar büszke tisztje a Pompeius-pártiak megsemmisítő vereségét? Nem derül ki, mert váratlanul felhőszakadás zúdul a nézőtérre, s Ovidiust elsodorja vén hadfitól. Amennyire derűsek és bensőségesek a vallási szokásokról szóló elbeszélések, annyira talányos és nyugtalanító e politikai tárgyú kis történet viharjelenettel való lezárása.³⁷

E néhány önéletrajzi jelenet aligha adhat képet azon elbeszélői technikák sokaságáról, melyeket Ovidius az érett költő virtuozitásával alkalmaz, kihasználva az elégikus tanköltemény nyújtotta sokféle lehetőséget.

Annyit azonban talán e rövid áttekintés is igazolhat, hogy a *Fasti*, jóllehet Augustus valláspolitikájának is fontos forrása, nem elsősorban politikai indíttatású költemény, és nem föltétlenül a megfélemlített költő behódolásaként vagy burkolt lázadásaként érdemes megközelíteni. Lehet, hogy a régiek, mint a *Fasti*hoz monumentális kommentárt író Angelo Poliziano,³⁸ vagy a *Primaverához* a *Fasti* leírásait is fölhasználó Sandro Botticelli,³⁹ vagy a *Fasti* mintájára a keresztény ünnepkört tankölteménybe foglaló neolatin költők⁴⁰ bölcsőbbek voltak. Ovidiusnak a hatalomhoz fűződő viszonyát kevesebbet feszeggették ugyan, de többet vettek észre a mű költői értékeiből.

36 „Harmadnap, mikor én is a játékokra figyeltem, / egy öreg ül mellém – ezt soha nem feledem –, / és így szól: »E napon megalázta a kevély Juba hűtlen / fegyvereit Caesar Afrika partjainál. / Caesar volt a vezér, és én a tribunusa voltam. / Ily szolgálattal van dicsekedni jogom. / Ezt a helyet nekem itt harc adta, neked meg a béke, / mert hisz a kétszer ötös testület elnöke vagy.« / Nem folytathattuk. Szétvert bennünket a zápor: / ingadozó Mérleg hozta reánk az esőt.”

37 E szöveghelyet is tárgyalja W. Ralph JOHNSON nagyhatású cikke: *The Desolation of the Fasti*, *Classical Journal*, 1978/Oct–Nov., 7–18.

38 Modern kiadása: *Commento inedito ai Fasti di Ovidio*, a cura di Francesco LO MONACO, Firenze, Olschki Ed., 1991.

39 Ld. újabban: Andrew LEW, *Botticelli's Primavera, Angelo Poliziano, and Ovid's Fasti*, *Artibus et Historiae*, 2011, 73–84; Charles BURROUGHS, *Talking with Goddesses: Ovid's Fasti and Botticelli's Primavera*, *World & Image*, 2012/1, 71–83.

40 John F. MILLER, *Ovid's Fasti and the Neo-Latin Christian Calendar Poem*, *International Journal of the Classical Tradition*, 2003/3, 173–186.